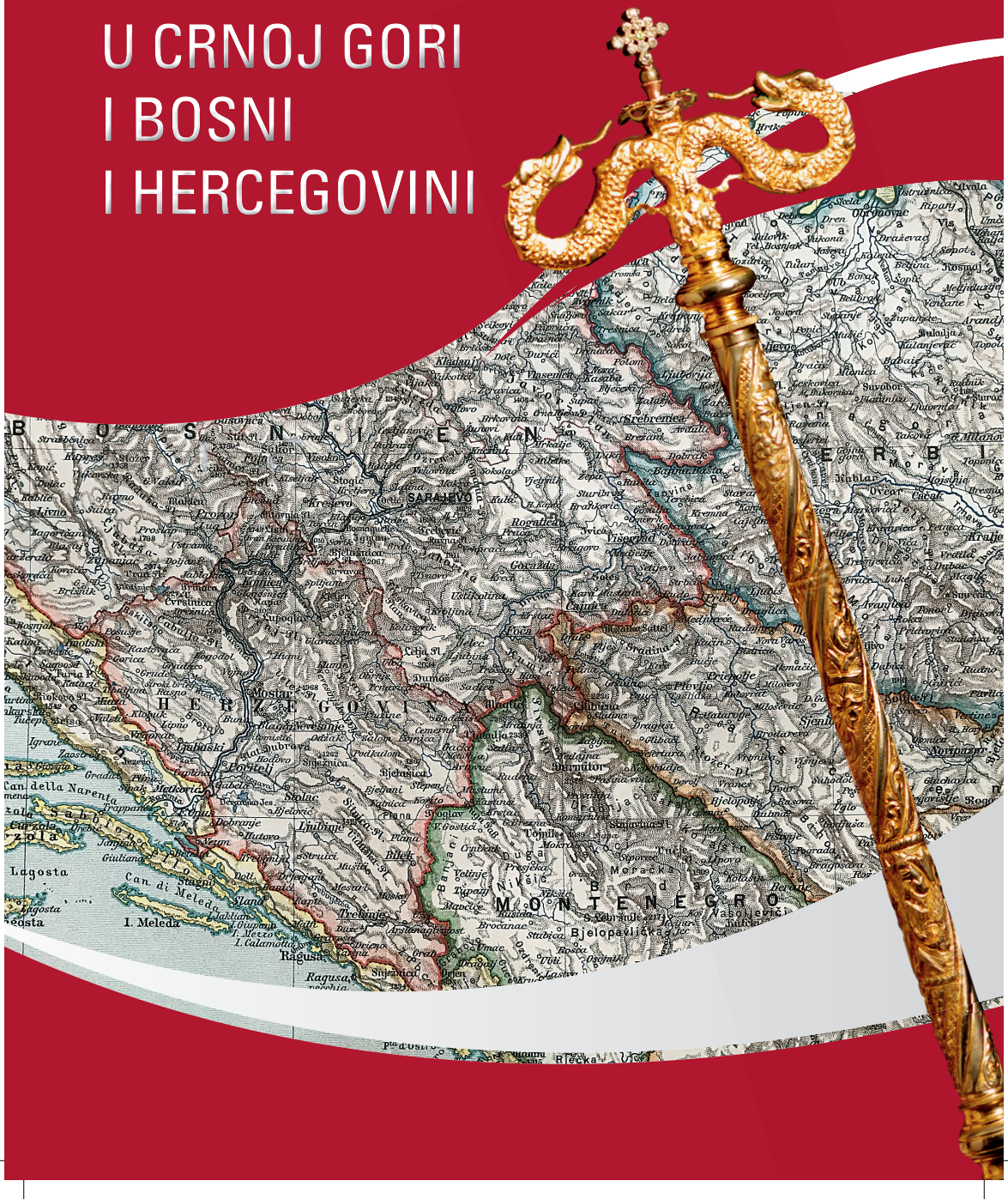
POVIJEST GRKOKATOLIČKE CRKVE U CRNOJ GORI I BOSNI I HERCEGOVINI

Nakladnik: Žumberački vikarijat
Autor teksta: Daniel Vranešić
Naklada 500 primjeraka
Zagreb, 2021.

CRKVENA UNIJA U CRNOJ GORI I POKUŠAJ SKLAPANJA UNIJE U PEĆKOJ PATRIJARŠIJI U 17. STOLJEĆU

Crkvenu uniju u Crnoj Gori potrebno je promatrati kao jednu zaokruženu povijesnu cjelinu koja je u 17. stoljeću trajala punih 57 godina (1640.-1697.). Nastanak crnogorske unije uvjetovan je raznim društveno-političkim i crkvenim čimbenicima koji su u konačnici rezultirali 1640. godine sklapanjem unije cetinjskog mitropolita Mardarija Kornečanina - Uskokovića s Rimskom crkvom. Nakon smrti grkokatoličkog cetinjskog vladike Mardarija njega je na tronu cetinjskih mitropolita naslijedio Visarion Kolinović. Kao i njegov prethodnik tako je i Visarion sve do smrti ostao vjeran Katoličkoj crkvi. Crkveno jedinstvo u Crnoj Gori potrajalo je do kraja života grkokatoličkog vladike Visariona, dakle do 1697. godine. Sa smrću vladike Visariona prestaje unija episkopske odnosno mitropolijske razine u Crnoj Gori. Nakon 1697. godine u uniji ostaju tek poneki manastiri ili župe. Visarionov nasljednik cetinjski vladika Danilo Petrović umjesto prema Rimu okreće se Rusiji, a unija polako nestaje. U rimskim arhivima ostala je sačuvana bogata korespodencija između Svete Stolice i crnogorskih vladika, monaha i svećenstva, što svakako istraživačima omogućava objektivan uvid u stvarno stanje odnosa između Crnogorske crkve i Rima u 17. stoljeću. Crnogorska unija i događanja vezana uz nju imaju i puno širi i važniji značaj ukoliko se uzme u obzir da je Sveta Stolica upravo preko Crne Gore stupila u izravne kontakte sa pećkim patrijarhom na Kosovu. Sačuvani dokumenti potvrđuju kako se ubrzo nakon sklapanja unije u Crnoj Gori (1640.) izravno pristupilo pregovorima s pećkim patrijarhom oko sklapanje unije za cijeli teritorij Pećke patrijaršije. Povi-

jest unije u Crnoj Gori u 17. stoljeću neodvojivo je povezana s događajima u samoj Pećkoj patrijaršiji na Kosovu jer su glavni nositelji unije u Crnoj Gori bili u neposrednoj vezi s pećkim patrijarhom. Pisati o uniji u Crnoj Gori a ne dotaći se pokušaja sklapanja unije u Peći bilo bi nepotpuno. Unionistički sabori u manastiru Đurđevim stupovima kod Berana i u manastiru Morači najbolji su dokaz koliko je crnogorsko područje bilo važno za proces zbližavnja Katoličke i Pravoslavne crkve. Slobodno se može zaključiti kako su upravo crnogorski monasi bili glavni nositelji crkvenosjediniteljske ideje na jugoistoku Europe. No proces oko crkvenog jedinstva na tlu Crne Gore u 17. stoljeću treba staviti u povijesni kontekst onodobnih društvenih događanja u kojima su glavnu riječ vodile Turska i Venecija. Venecija ili Mletačka republika željela je potpuno oslobođenje Crne Gore od Osmanlija u čemu je našla najvjernijeg saveznika upravo u monasima i vladikama. Sa druge strane Turci ili Osmanlije poduzimali su sve da osujete namjere o ujedinjenju kršćana. Turci su shvatili da jedinstvo kršćana znači protjerivanje Osmanlija iz crnogorskih krajeva. Osmanlije su crkvenu uniju u Crnoj Gori smatrali izravnom prijetnjom svojoj vlasti stoga su saznavši za sklopljenu uniju u manastiru Morači 1654. godine ubili budimljanskog mitropolita Pajsija Kolašinovića ne bi li na taj način spriječili provedbu unije. Detaljniji povijesni prikaz događaja vezanih za uniju u Crnoj Gori potvrđuje tešku situaciju crnogorskih kršćana koji su u 17. stoljeću tražili izlaz iz situacije u kojoj im je prijetila asimilacija u islam ili nestajanje.

Dolazak katoličkih misionara u Crnu Goru u 16. stoljeću

Tijekom 16. stoljeća zabilježeni su prvi dolasci talijanskih misionara na područje Crne Gore. Cilj dolaska misionara bio

je zbližavanje katolika i pravoslavnih nasuprot sve snažnijem utjecaju islama koji je pod utjecajem turskih vlasti asimilirao kršćansko crnogorsko stanovništvo. Povijesni dokumenti svjedoče kako je prvi misionar na području Crne Gore bio talijanski svećenik Tommaso Raggio (1531.-1599.). No i prije dolaska misionara Raggia postojala je u Crnoj Gori tradicija određenog crkvenog jedinstva različitih obreda o čemu postoje sačuvana pismena svjedočanstva[1]. Spomenuti misionar Tommaso Raggio djelovao je kao misionar u Kotoru, a sačuvana su njegova izvješća iz 1574. godine u kojima Svetu Stolicu izvješćuje o ostvarenim kontaktima s pravoslavnim episkopima[2]. Na kotorskom području misionarski je na zbližavanju kršćana različitih obreda djelovao i svećenik Giulio Mancinelli (1537.-1618.). Krajem 16. stoljeća (1595.) zabilježen je u Crnoj Gori intenzivan rad franjevca Frane Antuna Bertučevića koji je napose radio na zbližavanju katolika i pravoslavnih. Ovaj je franjevac pokušao za uniju pridobiti crnogorskog vladiku Heruvima. Općenito se na koncu 16. stoljeća osjećala bliskost kršćana kojima je na crnogorskom tlu prijetila osmanlijska strahovlada. Godine 1599. u Paštrovićima je dvadeset i pet obitelji pod utjecajem franjevca misionara prihvatilo uniju.

[1] Lenka Blehova Čelebić, "Vjerska slika Boke Kotorske početkom XVI. vijeka – arhivska svjedočanstva", str. 61. U dokumentima iz 1523. godine spominje se slučaj iz Perasta tj. Luštice u kojem se vodio sudski spor oko jedne ženidbe. Na upit suca koje je vjere svjedok Petar Radonjić iz Krtola je izjavio:"Njegujem pravoslavni obred, a poslušan sam Svetoj Rimskoj crkvi". Ovo je jasno svjedočanstvo o prisutnosti crkvene sjediniteljske tradicije u Crnoj Gori i prije dolaska katoličkih misionara.

[2] Mijo Korade, "Hrvatski isusovački misionari i pokušaj Unije s pravoslavnima od 16. do 19. stoljeća", Crisis god. XVII., br. 1., Križevci, 2015., str. 41.

Područje Crne Gore

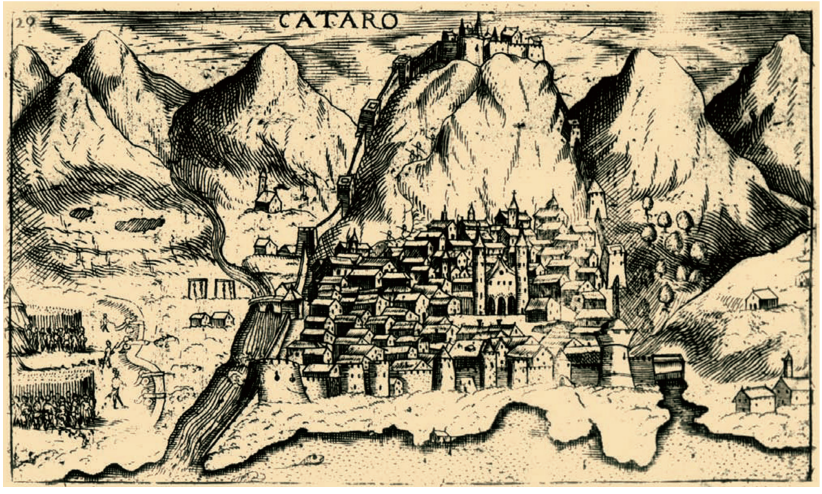

Paštrovići

17. stoljeće - stoljeće crkvenog jedinstva

Na samom početku 17. stoljeća bilo je jasno da nastupa novo vrijeme crkvenog jedinstva katolika i pravoslavnih. Potvrda je tome pismo pećkog patrijarha Jovana koje je 1601. godine uputio papi Klementu VIII. Patrijarhov izaslanik kaluđer Damjan donio je u Rim 3. srpnja 1601. godine pisma u kojima je između ostalog stajalo kako patrijarh prihvaća razgovore oko jedinstva s Rimskom crkvom. Kako bi potvrdio vjerodostojnost pisama kaluđer Damjan u Rimu je sve ovjerio posebnom izjavom i potpisom zaklevši se pritom na sveto Evanđelje. Sveta Stolica posvetila je veliku pažnju inicijativi oko zbližavanja s pravoslavnima na istočnoj jadranskoj obali i u unutrašnjosti. Posebna uloga u procesu zbližavanja dodijeljena je nadbiskupu u crnogorskom gradu Baru. Mjesto Bar ostati će sve do 1624. godine glavno središte za djelovanje katoličkih

misionara prema unutrašnjosti. Godine 1608. za barskog nadbiskupa imenovan je Marin Bici koji je dobio ujedno i naslov "primas Srbije". Nadbiskup Bici uočio je da se u Baru, Budvi i drugim mjestima katolici i pravoslavni služe istim crkvama ali svatko od njih bogoslužje vrši na svom oltaru. Takvoj praksi ubrzo se usprotivila Sveta Stolica koja je preko biskupa htjela ukinuti praksu služenja katolika i pravoslavnih u istim crkvama. Nadbiskup Bici usmjerio je svoj rad na uniji na područje Paštrovića tj. na petnaestak sela između Budve i Spiča. Na području mikroregije Paštrovića nalazili su se i manastiri Ražević, Gradište, Praskavica i Duljevo koji će ubrzo postati nositelji crkvenosjediniteljske inicijative za cijelu Crnu Goru. Osnivanjem Kongregacije za širenje vjere 1622. godine pojačan je priljev katoličkih misionara na crnogorsko područje, a i sama materijalna pozicija misionara znatno se poboljšala. Dne 16. rujna 1624. godine za barskog nadbiskupa imenovan je Petar Masarek, a upravo u to vrijeme Sveta Stolica određuje da umjesto Bara, koji se našao u turskoj okupaciji, novo središte za djelovanje misionara bude Kotor.

Kotor sjedište misionara

Kotor sjedište misijskog djelovanja prema Cetinju (od 1624. godine)

Odredivši Kotor za središte misijskog djelovanja za cijelu Crnu Goru rimska Kongregacija za širenje vjere je sada usmjerila svoju djelatnost izravno prema Cetinju – sjedištu crnogorskog mitropolita. Već iduće godine (1625.) kotorski biskup Vincent Buča preko svog bliskog suradnika misionara Jurja Vuškovića ostvaruje kontakte s pravoslavnim klerom. Koliko je bilo važno pitanje unije potvrđuje i jedan podatak iz prakse Kotorske biskupije. Naime, imenovani vikar kotorskog biskupa imao bi posebnu zadaću, ili još ispravnije primarni zadatak, da brine oko provedbe unije s pravoslavnima te da o postignutim uspjesima redovito izvješćuje Kongregaciju u Rimu. Vikar kotorskog biskupa misionar Ivan Pasquali revno je provodio zadaću oko unije s cetinjskim mitropolitom. On 27. veljače 1625. godine izvješćuje rimsku Kongregaciju kako uspješno radi na uniji u cetinjskom manastiru i da redovito komunicira s cetinjskim mitropolitom. No iz nekog razloga došlo je do sukoba između kotorskog biskupa Buče i njegovog vikara Pasqvalija pa je i sama Kongregacija morala intervenirati da se pomire i da sve "prepuste zaboravu". U isto vrijeme u Barskoj nadbiskupiji djeluje na provođenju unije i svećenik Petar Samuilo vikar barskog nadbiskupa Petra Masareka. Iz ovoga proizlazi da se u isto vrijeme na uniji radilo iz Kotora i iz Bara s tim da je kotorski biskup djelovao prema mitropolijskom sjedištu u Cetinju a barski nadbiskup prema patrijaršijskom sjedištu u Peći u susjednom Kosovu. Godine 1629. veoma uspješno na uniji radi misionar fra Serafim Miserčić koji je u jedinstvo s Katoličkom crkvom priveo vjernike u naseljima Ljuštici, Lješevićima i Krtolama. Proces priprema za sklapanje crkvenog jedinstva na području Crne Gore bio je uvelike uvjetovan i materijalnim sredstvima. Naime djelatnost misionara je izravno

financirala Kongregacija za širenje vjere iz Rima uzimajući u svoju službu misionare na rok od tri godine. U tom procesu bila je svakako presudna uloga tajnika Kongregacije Franje Ingolija koji je posebnu pažnju posvećivao Crnoj Gori. Nije bilo manje važno ni pitanje pitomaca i njihovog školovanja u sjemeništima u Rimu i Ilirskom kolegiju u Loretu. Misionari su sa crnogorskog područja redovito slali u Italiju na školovanje dječake, među ostalim i one bizantskog obreda, koje su smatrali prikladnima za svećeničku službu. No i tu je broj kandidata bio ograničen što je imalo itekako utjecaja na mnoga crkvena zbivanja u Crnoj Gori. Kongregacija i misionari osobitu su pažnju posvećivali i bogoslužnim knjigama na crkvenoslavenskom jeziku koje su bile zapravo most do klera bizantskog obreda, osobito u manastirima.

Prelasci katolika u pravoslavlje i obrnuto u četvrtom desetljeću 17. stoljeća

U tridesetim godinama 17. stoljeća nastupa intenzivno razdoblje masovnih vjerskih prelazaka. Misionari koji su djelovali u crnogorskim mjestima izvješćuju kako mnogi katolici zbog nedostatka svećenika prelaze u pravoslavlje. Misionar fra Donat Jelić iz Crne Gore piše 19. lipnja 1634. godine rimskoj Kongregaciji za širenje vjere kako je "skoro posve katoličko mjesto Spič (kod Bara) s više od 120 kuća radi nestašice katoličkog klera, većim dijelom već postalo pravoslavno. U susjednom selu Sosina ima 340 katolika, ali su to samo po imenu, jer su posve zaraženi skizmatičkim obredom i običajima..."[3] Iste godine (1634.) misionar Juraj Vušković izvješćuje o konkretnom slučaju naselja Šestan kod Bara gdje su katolici prešli u pravoslavlje. Misionar Vušković navodi Kongregaciji i konkretan razlog prelazaka a to je

[3] Krunoslav Draganović "Masovni prelazi katolika na pravoslavlje", Vrhbosna, Br. 2, 1942., str. 52.

"nedostatna briga mjesnog katoličkog biskupa za svoje vjernike". Prema izvještaju misionara iz 1635. godine u plemenu Bjelopavlića još je bilo 200 katoličkih obitelji, a iste godine na području regija Zete i Morače nalazilo se 1000 katolika. Kasnije su svi zbog nebrige biskupa prešli na pravoslavlje. Naime u to vrijeme na području cijele Crne Gore, osim Primorja, nalazila su se samo dva katolička svećenika[4]. Godine 1636. u Kotor dolazi misionar fra Bonaventura Palacuolo i s misionarima obilazi manastire u Paštrovićima potičući monahe na jedinstvo s Katoličkom crkvom. Dne 5. travnja 1636. narodni zbor Paštrovića prihvaća Uniju te priznaje Papu za svog poglavara. Na istom zboru narodna skupština izabrala je četiri izaslanika koja su uputili u Rim.

Djelovanje misionara Franje Leonardisa i plemića Franje Bolice na uniji u Paštrovićima i Cetinju – pripreme za sklapanje unije

Rad i utjecaj misionara Franje Leonardisa i njegovog pomoćnika kotorskog plemića Franje Bolice presudan je za sklapanje unije cetinjskog mitropolita Mardarija Kornečanina - Uskokovića. Plemić Bolica uživao je veliki ugled kod pravoslavnih, od kojih su mu mnogi bili i prijatelji, stoga je Kongregacija izabrala upravo njega da uz Leonardisa bude glavna osoba za provedbu unije s cetinjskim mitropolitom. Kao opunomoćenici Kongregacije za širenje vjere Leonardis i Bolica započeli su svoje službeno djelovanje u srpnju 1636. godine. Misija im je određena za naredne tri godine a kao suradnik dodijeljen im je misionar Ivan Kninski.

Dekret im je iz nekog razloga ponovno potvrđen 23. rujna 1636. godine s naglaskom da Kongregaciji moraju svakih šest mjeseci podnijeti izvještaj o svom radu. U godini kada su Le-

---

U izvješću barskog nadbiskupa Marina Bicija iz 1610. godine navodi se da su plemena Bjelopavlići, Piperi, Bratonožići u punom broju katolici. Isto tako katolička su plemena Drekalovići i Kuči. Svi oni kasnije, tijekom 17. stoljeća. zbog nedostatka katoličkih svećenika prelaze na pravoslavlje.

Grb obitelji Bolica

onardis i Bolica započeli intenzivno raditi na uniji u Paštrovićima izbile su prve nesuglasice s kotorskim biskupom Vincentom Bučom. Kotorski je biskup Buča naime sam sa izaslanicima iz Paštrovića krenuo na put u Rim bez koordinacije sa Leonardisom i Bolicom. Biskup Buča je želio u Rimu provesti uniju paštrovskih kaluđera bez znanja Leonardisa što je uvelike uznemirilo duhove. No od unije koju je namjeravao provesti biskup Buča sa izaslanicima iz Paštrovića ipak nije bilo ništa. Ostali su u Veneciji odakle su se nakon izvjesnog vremena vratili natrag u Paštroviće. Iz dokumenata se zaključuje da su dakle kotorski biskup Vincent Buča i misionar Franjo Leonardis u isto vrijeme radili na uniji ali paralelno i neusuglašeno. Ipak Leonardis je imao izravnu zaštitu rimske Kongregacije što mu je uvelike olakšavalo položaj i djelovanje.

Jeromonah Josif kandidat za prvog grkokatoličkog biskupa u Crnoj Gori

Misionar Franjo Leonardis svoj rad na uniji počeo je 1636. godine intenzivno provoditi na području Paštrovića u crnogorskom primorju. Ubrzo je Kongregaciji u Rim poslao prijedlog da mladog jeromonaha Josifa, sina svećenika Nikole Stefanovića, iz manastira Gradište imenuje njegovim službenim pomoćnikom te da mu dodijele primjerenu plaću za naredne tri godine kao što je to i običaj s drugim misionarima. Kongregacija je usvojila Leonardisov prijedlog i jeromonah Josif postao je službenik rimske Kongregacije za širenje vjere u svojstvu misionara za područje Paštrovića. Leonardis je smatrao da je jeromonah Josif primjereni kandidat za prvog sjedinjenog (grkokatoličkog) biskupa u Crnoj Gori.

Manastir Gradište u kojem je 1636. godine boravio jeromonah
Josif Stefanović kandidat za prvog grkokatoličkog biskupa u Crnoj Gori

Manastir Praskavica dugo godina jedno od glavnih središta
crkvenosjediniteljskog monaškog pokreta u Crnoj Gori

No planovi o zaređenju Josifa za katoličkog episkopa bizantskog obreda naglo su se promijenili naredne 1637. godine. Kongregacija je inače svesrdno podržavala inicijativu o imenovanju Josifa za biskupa ali je Leonardis iznenada počeo odgađati sa posvećenjem. Razlog je tome bio cetinjski mitropolit Mardarije Kornečanin koji je vjerojatno saznao za Leonardisove namjere da za episkopa posvete Josifa te je to svakako htio spriječiti. Sada je umjesto Josifa u središte Leonardisove pažnje naglo došao mitropolit Mardarije koji je izrazio želju da sklopi uniju s Katoličkom crkvom. Svoju pažnju Leonardis je usmjerio prema Mardariju ali iz jednog izvještaja Kongregaciji saznaje se da će ukoliko propadne plan s Mardarijem ipak za episkopa biti posvećen Josif. U pismu od 1. prosinca 1637. Leonardis piše Kongregaciji da se pričeka s posvećenjem Josifa za episkopa. Spomenuti Josif sam je uputio 20. prosinca 1637. godine pismo Kongregaciji u kojem navodi kako želi doći u Rim – vjerojatno zbog dogovora oko vlastitog biskupskog posvećenja. No do posvećenja ipak nije došlo jer su se intenzivirali pregovori oko unije s cetinjskim mitropolitom Mardarijem.

Intenzivni razgovori o uniji s mitropolitom Mardarijem tijekom 1638./1639. godine

Razgovori o uniji misionara Leonardisa i mitropolita Mardarija koji su započeli 1637. protegnuli su se i u narednu 1638. godinu. U prvim mjesecima 1638. godine intenzivno se pripremao sastanak na kojem bi se dogovorili detalji oko sklapanja unije. Leonardis 3. ožujka 1638. izvješćuje Kongregaciju kako je dogovorio sastanak s mitropolitom Mardarijem u Kotoru. Sastanak je održan negdje u svibnju iste godine a o svim detaljima i uspjehu sastanka Kongregaciju je Leonardis izvijestio u pismu od 10. srpnja 1638. godine.

Manastir Cetinje sjedište sjedinjenih (grkokatoličkih) vladika
od 1640. do 1697. godine

Čini se da je Leonardisovo izvješće dočekano u Rimu s velikim oduševljenjem jer mu već 27. srpnja odgovara osobno prefekt Kongregacije kardinal Antonije Berberin ističući kako je čak i Sveti Otac iznimno zadovoljan najavom sklapanja unije crnogorskog mitropolita Mardarija koju priprema Leonardis sa suradnicima. No pregovori s Mardarijem trajali su puno duže od predviđenog. Razgovori o uniji ušli su već u treću godinu. Jedan od Leonardisovih suradnika plemić Franjo Bolica izvjestio je 19. ožujka 1638. Kongregaciju kako je "episkop cetinjski sve postojaniji i čvršći u svojoj namjeri da se sjedini s Rimom". No unatoč svemu unija još nije sklopljena pa tako 25. rujna 1638. Leonardis traži od Kongregacije daljnje smjernice u postupanju prema mitropolitu Mardariju. Leonardis u pismu ujedno traži i novac za put u

Rim što zapravo znači da je htio u samoj Kongregaciji provesti dodatne usmene konzultacije vezano za tako važan događaj kao što je sklapanje unije cetinjskog mitropolita. No u međuvremenu su i Turci saznali za Mardarijeve namjere oko sklapanja unije te su ga zatvorili. U studenome 1639. godine je Leonardis boravio u Cetinju jer je u međuvremenu Mardarije ipak pušten iz zatvora.

Završne pripreme za sklapanje unije cetinjskog mitropolita

Nakon trogodišnjih pregovora u siječnju 1640. godine Mardarije je u Rim uputio svoje izaslanike iako je prvotni plan bio da u Rim otputuje i sam Mardarije.

Selo Kornet rodno mjesto prvog grkokatoličkog cetinjskog mitropolita Mardarija

Iz sigurnosnih razloga od plana se odustalo tako da su u mitropolitovo ime putovali njegovi najbliži suradnici. Uz dva povjerljiva cetinjska monaha u Rim je putovao i Marda-

rijev nećak Visarion Kolinović koji će ga kasnije naslijediti na episkopskom tronu. U pratnji mitropolitovog izaslanstva je dakako bio i Franjo Leonardis. Izaslanstvo je u Rimu primio osobno papa Urban VIII. Veoma je važno istaknuti kako je nakon uspješnih pregovora s mitropolitom Mardarijem rimska Kongregacija posebnim dekretom od 2. travnja 1640. ovlastila misionara Franju Leonardisa da u ime Svete Stolice vodi pregovore o Uniji i s pećkim patrijarhom. Boravak u Rimu u prvoj polovici 1640. godine Leonardis je iskoristio da zatraži od Kongregacije poseban status za cetinjskog kaluđera Visariona Kolinovića. Leonardis je naime predlagao Visariona za svog pomoćnika koji će primati plaću od Kongregacije. Prijedlog je usvojen te je Kongregacija, dakle od 1640. godine, u svoju službu na tri godine s redovitom plaćom primila kaluđera Visariona koji će kasnije postati drugi sjedinjeni (grkokatolički) cetinjski mitropolit. Uz to Leonardis je tražio financijsku pomoć za otvaranje posebne škole u Budvi u kojoj bi se školovali svećenički kandidati. Pokušaj je to bio da se u Budvi osnuje sjemenište tj. bogoslovija za sjedinjene (grkokatolike). I ovaj prijedlog Kongregacija je materijalno podržala. Po povratku iz Rima, negdje u ljetu 1640. godine, iz Kotora na Cetinje odlazi kaluđer Mihajlo koji je bio jedan od mitropolitovih izaslanika. Nakon što je kaluđer Mihajlo detaljno izvijestio mitropolita Mardarija o pregovorima u Rimu ovaj je zadovoljan potvrdio Leonardisu konačnu odluku o sklapanju unije. Sam Leonardis izvijestio je pismom od 20. srpnja 1640. rimsku Kongregaciju u kojoj je naveo kako je unija s cetinjskim mitropolitom sigurna i da je pripremljena ispovijest vjere koju će Mardarije uskoro ispovjediti i vlastoručnim potpisom ovjeriti te konačno mitropolitskim pečatom potvrditi. No kad je u srpnju 1640. već sve bilo spremno za svečani čin sklapanja unije Turci su po drugi puta zatvorili mitropolita Mardarija odvevši ga u zatvor

u Podgoricu. Dok je mitropolit boravio u turskom zatvoru misionar Franjo Leonardis nastavio je obilaziti crnogorske manastire. Na blagdan Uspenija presvete Bogorodice (15/28. kolovoza 1640.) Leonardis je boravio u manastiru sv. Nikole u Vranjini gdje je monahe izvijestio o prijemu crnogorske delegacije u Rimu.

U rujnu su Turci oslobodili mitropolita Mardarija i moglo se pristupiti sklapanju unije.

Manastir Vranjina na ušću Morače u Skadarsko jezero

Unija crnogorskog mitropolita Mardarija Korneča-nina (Uskokovića) u manastiru Vovedenija presvete Bogorodice u Mainama 28. rujna 1640. godine

Kao što je prethodno prikazano samom činu sklapanja unije cetinjskog mitropolita Mardarija Kornečanina, na-rodnog prezimena Uskokovića, [5] prethodile su tri godine iscrpnih pregovora i konačno odlazak posebne delegacije u

[5] Mardarije Uskoković rođen je u selu Kornetu u nekadašnjoj Ljšanskoj nahiji. Zbog mjesta rođenja ponekad se naziva i Mardarije Kornečanin. Od 1625. godine Mardarije je vršio dužnost igumana u Cetinjskom manastiru i već se tada susreo s katoličkim misionarima. Godine 1637. Mardarije se spominje kao mitropolit na Cetinju.

Rim. Do sklapanja unije u Mardarijevom slučaju dakle nije došlo naglo i brzopleto već se ona pripremala više godina i uz prihvaćanje mnogih uvjeta koje je Mardarije postavio. Među ostalim Mardariju je osigurana plaća kao i svim drugim katoličkim biskupima, zadržao je potpuno neoskvrnjen bizantski obred uključujući julijanski kalendar, i ono što je možda najznačajnije nije se morao odreći pećkog patrijarha. Dapače sam sjedinjeni mitropolit obvezao se raditi na sjedinjenju pećkog patrijarha s Rimskom crkvom. Svečani čin sklapanja crkvene unije cetinjskog mitropolita Mardarija s Katoličkom crkvom održao se u manastiru Vovedenija presvete Bogorodice u mjestu Maine dne 28. rujna 1640. godine. Činu su svjedočili Franjo Leonardis, don Ivan Vestio, don Jakov Dantatrinita i jeromonasi manastira Vovedenija[6]. U samom dokumentu o sklapanju unije navodi se: "Mardarije vladika Makedonije, Crne Gore i Cetinja u ime svih vjernika, pratnje i vojvoda sklopio je uniju s Katoličkom crkvom".[7] Nekoliko dana nakon sklapanja unije (2. listopada 1640.) sada sjedinjeni (grkokatolički) cetinjski mitropolit Mardarije uputio je u Rim tri pisma. Prvo pismo bilo je upućeno papi Urbanu VIII., drugo prefektu Kongregacije za širenje vjere kardinalu Antoniju Berberiniju i treće tajniku Kongregacije Franji Ingoliju[8]. Dne 9. listopada 1640. iz manastira Maine u

[6] Lovorka Čoralić, "Prilog životopisu barskog nadbiskupa Franje Leonardisa (1644.-1645.), Zagreb, str. 83. Rad obiluje povijesnim izvorima.

[7] Andrija Nikić, "Specifičnost crkvenih prilika u Hercegovini u 17. stoljeću", Mostar, 1988., Autor se poziva na original dokumenta u SOCG sv.125 ff 125 i ff 330v-353v (original i prijepis).

[8] Jovan Radonić, "Rimska kurija i južnoslavenske zemlje od XVI. do XIX. vijeka", Beograd, 1950., str. 147.-148. Pisma su prvi puta u cijelosti objavljena u zborniku radova "Starine" Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Knjiga XXV., "Isprave godina 1579.-1671. tičući se Crne Gore i stare Srbije", str. 167.-168., priredio: E. Fermežin, Zagreb, 1892. U istom radu donose se iznimno važna cjelovita pisma grkokatoličkog vladike Visariona kao i puni tekst poslanica unionističkih sabora u Morači iz godina 1648. i 1654. upućenih Svetoj Stolici u Rim.

Rim piše i misionar Leonardis koji u pismu traži materijalnu pomoć za cetinjski manastir. Cetinjski mitropolit Mardarije ostao je do svoje smrti grkokatolik i vjeran Katoličkoj crkvi, a isto je učinio i njegov nasljednik Visaron koji je preminuo 1697. kada po svemu sudeći prestaje unija u Crnoj Gori. Crna Gora tj. Cetinjska mitropolija bila je u crkvenom zajedništvu s Rimskom crkvom punih 57 godina od 1640. do 1697.[9] Nakon provedene unije s cetinjskim mitropolitom misionar Franjo Leonardis okreće se slijedećoj misiji a to je unija s pećkim patrijarhom na Kosovu. No i za približavanje k pećkom patrijarhu Leonardis je tražio pomoć cetinjskog mitroplita Mardarija koji je po svemu sudeći imao veliki utjecaj na patrijarha Pajsija Janjevca u Peći.

Manastir Maine u kojem je sklopljena unija cetinskog mitrolita Mardarija s Katoličkom crkvom

[9] Nakon smrti cetinjskog grkokatoličkog mitropolita Visariona Kolinovića (u proljeće 1697. godine) na tronu ga je naslijedio vladika Danilo Petrović koji potpuno mijenja smjer i od Rima starodrevnu Cetinjsku mitropoliju okreće prema Rusiji. S dolaskom vladike Danila Petrovića crnogorska Crkva de iure i de facto izlazi iz jedinstva s Katoličkom crkvom u kojoj je prethodno bila punih 57 godina, dakle od 1640. do 1697. godine.

POKUŠAJ SKLAPANJA UNIJE IZMEĐU PEĆKE PATRIJARŠIJE I KATOLIČKE CRKVE

Pokušaj sklapanje unije pećkog patrijarha između 1641. i 1645. godine

Dne 30. ožujka 1641. godine misionar Leonardis javio je iz manastira Maine u Paštrovićima Kongregaciji u Rim kako se sporazumio sa svojim savjetnikom i pratiteljem plemićem Franjom Bolicom da otputuju mitropolitu Mardariju na Cetinje kako bi s njime dogovorili put k patrijarhu u Peć. U srpnju su Leonardis i Bolica bili na Cetinju kod mitropolita. U izvještaju od 28. kolovoza 1641. Leonardis piše među ostalim kako se i sam Mardarije sprema u Rim, a kako su dogovorili put u Peć negdje u rujnu. U izvještaju se spominje i Visarion koji je bio uključen u pregovore oko unije s patrijarhom.

Selo Ljubotinj rodno selo grkokatoličkog cetinjskog vladike Visariona Kolinovića

Zanimljivo da se u isto vrijeme kada Leonardis, Bolica i Visarion pripremaju za put k patrijarhu s istim ciljem na put

u Peć sprema i barski nadbiskup Georgi Bianki. Po svemu sudeći na uniji s pećkim patrijarhom radilo se 1641. godine iz dva crnogorska katolička centra Kotora i Budve. No plan odlaska u Peć propao je svima jer je patrijarh Pajsije baš u to vrijeme otputovao u Carigrad kako bi spriječio pokušaj ohridskog arhiepiskopa koji je namjeravao uz pomoć Osmanlija stolicu pećkih patrijarha podložiti Ohridskoj arhiepiskopiji[10]. Patrijarh je dugo ostao u Carigradu tako da se plan odlaska Leonardisa u Peć protegnuo na slijedeću 1642. godinu. U listopadu 1642. godine Leonardis je ponovno boravio na Cetinju kod mitropolita Mardarija s istim ciljem kao i prethodne godine, a to je molba da Mardarije ugovori sastanak kod patrijarha Pajsija u Peći. Konačno je Leonardis u drugoj polovici istog mjeseca otputovao u Peć kod patrijarha u pratnji svog suradnika Visariona Kolinovića. Rimsku kongregaciju o uspješnoj misiji u Peći izvijestio je 19. listopada 1642. Leonardisov suradnik Franjo Bolica. Rimska Kongregacija zadala je misionaru Leonardisu 1642. veoma zanimljiv zadatak. On je naime iz Rima dobio upute neka ide u manastir Dečane te neka zatim Kongregaciju izvijesti o moćima i kultu srpskog kralja Uroša i njegovog sina Stefana Dečanskog. O čemu se radilo u ovom slučaju? Rim je naime namjeravao pokrenuti postupak za proglašenje Uroševog sina Stefana katoličkim svecem. Naime katolički pisci Antonije Beatilo i Jakov Lukarić nazivali su u svojim djelima Stefana Dečanskog katoličkim svecem koji je još 1319. godine kao katolik sa svojom majkom posjetio talijansko svetište sv. Nikole u Bariju obdarivši ga pritom mnogim dragocjenostima. Katolički su pisci zaista navodili povijesne činjenice kako je Stefanova majka tj. Uroševa žena Jelena bila katolki-

[10] Ohridski arhiepiskop navodio je kako se Pećka crkva do 1219. godine nalazila pod jurisdikcijom Ohridske arhiepiskopije i da je i sada Ohridska arhiepiskopija nadležna za crkveno sjedište u Peći.

nja koja je sina Stefana krstila u Katoličkoj crkvi i odgojila u katoličkoj vjeri. A za samog srpskog kralja Uroša misionar Leonardis je u izvještaju ustvrdio da je "živio i umro u jedinstvu s Katoličkom crkvom" i dalje da je "podizao katoličke crkve u Baru npr. sv. Marije" i zaključuje da "Stefana i Uroša poštuju kao svece i rimokatolici". Rimska inicijativa da Stefan Dečanskog proglasi katoličkim svecem nikada se nije ostvarila iako su mnogi smatrali da je to most do punog jedinstva između Srba i Katoličke crkve. Krajem godine (15. prosinaca 1642.) Leonardis piše u Rim da se s patrijarhom vode pregovori oko dogmatskih pitanja. U narednoj 1643. godini pećki patrijarh odlučio je nakon provedenih pregovora uputiti u Rim svoje izaslanstvo. Delegacija patrijarhovih izaslanika krenula je na put nakon što je Kongregacija 30. srpnja 1643. odobrila dolazak. No uvjeti za put brodom nisu bili dobri pa je delegacija mjesecima ostala kod Leonardisa u Kotoru. Iza ovog termina "nepovoljni uvjeti za put" skriva se mnogo toga. Naime čini se da je Rim odugovlačio sa slanjem novca za patrijarhovu delegaciju što je na kraju shvatio i sam Leonardis koji je potpuno odustao od misije. Iako je sam patrijarh želio daljnje pregovore Rim je naprosto iz nekog razloga obustavio daljnju komunikaciju. U slijedećoj 1644. godini, 23. ožujka, zaslužni Franjo Leonardis imenovan je barskim nadbiskupom čime je prestala njegova intenzivna uloga u procesu pokušaja sklapanja unije između Rima i Peći. No on je i dalje podržavao inicijativu na izvjestan način. Od 1644. godine Leonardis se povlači, a na sceni se sve više pojavljuje cetinjski arhiđakon Visarion Kolinović, nećak sjedinjenog mitropolita Mardarija, koji izvješćuje Kongregaciju o procesu pregovora s pećkim patrijarhom. Zanimljivo je da Visarion navodi kako patrijarh želi daljnje pregovore oko sklapanja jedinstva ali to iz nekog razloga odgađaju Franjo Leonardis i Franjo Bolica opunomoćenici Kongregaci-

je za pitanje unije s Pećkom patrijaršijom. U 1645. godini nadbiskup barski Franjo Leonardis opet u spisima upućenim Kongregaciji spominje paštrovskog kaluđera Josifa onog istog kojeg je još prije Mardarijeve unije kanio predložiti za grkokatoličkog biskupa u Crnoj Gori. U isto vrijeme iz jednog pisma koje je 10. veljače 1645. cetinjski grkokatolički mitropolit Mardarije uputio u Rim jasno je da Mardarije svim silama podupire misionara Ivana Pasqualija koji je želio postati rimokatolički biskup. I Mardarije i Pasquali djelovali su i politički podržavajući u Crnoj Gori venecijansku tj. Mletačku vlast nasuprot Turcima. Iz dokumenata se dakle zaključuje da je cetinjski mitropolit Mardarije djelovao prema rimskoj Kongregaciji samostalno bez ikakvog utjecaja Leonardisa. Još 4. ožujka 1645. nekadašnji misionar a sadašnji nadbiskup Leonardis namjeravao je poći patrijarhu u Peć, a nekoliko mjeseci kasnije (19. srpnja) Kongregacija u Rimu raspravljala je o "sinodskom pismu patrijarha Pajsija" u kojem se među ostalim iščitava da nije postignuta potpuna suglasnost u pitanjima Filioqae i papinog primata. Baš u to vrijeme kod patrijarha u Peći boravio je cetinjski arhiđakon Visarion Kolinović službenik rimske Kongregacije. Cijeli proces oko unije Pećke patrijaršije i Katoličke crkve biti će zaustavljen u rujnu 1645. kada umire glavni protagonist unije nadbiskup Franjo Leonardis. Kongregaciju je o smrti nadbiskupa pismeno izvijestio upravo kaluđer Josif kojeg je Leonardis želio vidjeti kao grkokatoličkog biskupa u Crnoj Gori. Dvije godine kasnije 3. studenog 1647. umire i pećki patrijarh Pajsije koji je namjeravao za svog života sklopiti uniju sa Katoličkom crkvom.

Novi pokušaji sklapanja unije od strane Pećke patrijaršije

Godine 1647. na tron pećkih patrijarha stupa Gavrilo. Njegovim dolaskom obnovljeni su pregovori o uniji s pred-

stavnicima Katoličke crkve. Iste godine prvog grkokatoličkog cetinjskog (crnogorskog) biskupa Mardarija naslijedio je njegov nećak Visarion Kolinović[11]. Spomenuti Visarion imati će vodeću ulogu u procesu pokušaja provedbe unije između Pećkog patrijarha i Katoličke crkve. Na sceni se od 1647. pojavljuje i misionar Andrija Zmajević službenik Kongregacije sa stalnim boravkom u Perastu.[12]

Prvi unionistički sabor Pećke patrijaršije u manastiru Morači 1. veljače 1648. godine

Inicijativa da Pećka patrijaršija prihvati crkveno jedinstvo s Rimskom crkvom vidljivo se manifestirala na I. Moračkom unionističkom saboru koji je sazvan 1. veljače 1648. u manastiru Presvete Bogorodice u crnogorskom naselju Morači. U poslanici koja je sastavljena od tadašnjih poglavara (episkopa) Pećke patrijaršije crkveni oci traže jedinstvo s Rimskom crkvom i priznaju papu Inocenta X. poglavarom sveopće Crkve. U dokumentu na ćiriličnom pismu među ostalim stoji: "Papa je najveći biskup nad svim biskupima". U pismu se nadalje kaže da je patrijarh Pajsije preminuo a da je na njegovo mjesto izabran Gavrilo. Dalje duhovni oci okupljeni na saboru u Morači pišu Svetom Ocu kako se kaju: "čisteći prah neznanja iz srdaca svojih, što nismo znali i što smo zaboravili glavu Crkve, starog oca i pastira presvetog papu. I mi svi podigosmo oči svoje k njegovoj svjetlosti kao vidjelu svega svijeta".

---

[11] Visarion Kolinović bio je rodom iz Ljubotinja kod Cetinja. Prema nekim zapisima školovao se u Rimu a potjecao je iz ugledne obitelji. Kao grkokatolički cetinjski vladika radio je uz pomoć Rima i Venecije na podizanju ustanka Crnogoraca protiv Turaka. Uslijed opasnosti prebjegao je 1654. iz Cetinja u manastir Maine kod Budve gdje se sklonio pod mletačku zaštitu. Nakon oslobođenja Cetinja ponovno se vratio u svoje sjedište. Preminuo je 1697. godine.

[12] Andrija Zmajević kasnije je imenovan barskim nadbiskupom. Bio je stric Vinka Zmajevića također kasnijeg barskog nadbiskupa (od 1713. zadarskog nadbiskupa).

Manastir Morača u kojem su održana dva unionistička crkvena sabora

Ujedno se u poslanici najavljuje i dolazak u Rim budimljanskog mitropolita Pajsija koji će kada se sve dogovori u ime pećkog patrijarha prihvatiti uniju s Katoličkom crkvom. Prema zapisu Pajsije će u Rim doći da u ime Pećke patrijaršije: "utvrdi ljubav i da zada poslušnost glavi Crkve jedinom Ocu i pastiru našemu papi i ne novim načinom nego starim, kao što su to čini i druge zemlje Mala i Bijela Rusija."[13] Sinodalnu poslanicu u Rim su odnijeli monasi Teodosije i Apsalon. O poslanici je raspravljala Kongregacija 9. svibnja 1648. i opet 25. svibnja iste godine. S obzirom da se radilo o iznimno važnom pitanju sklapanja unije za cijelu Pećku patrijaršiju Rim je odredio da se s patrijarhovim izaslanicima u Peć pošalje i grkokatolički svećenik Pavle Demski, ugledni i obrazovani rusinski monah koji dobro govori slavenski jezik, a koji će ujedno nadgledati proces priprema za sklapanje unije. Naime, Rim je bio prvotno nepovjerljiv prema sinodalnom

[13] Janko Šimrak, "Marčanska eparhija", str. 69.

pismu koje je očito odavalo dojam potpune spremnosti na sklapanje unije od strane pravoslavnih episkopa Pećke patrijaršije. Nakon provedenih rasprava tijekom svibnja, prefekt Kongregacije kardinal Antonije Berberini uputio je 8. lipnja 1648. pismo budimljanskom mitroplitu Pajsiju u kojem hvali njegova nastojanja oko sklapanja jedinstva. Istoga dana prefekt Berberini poslao je pismo Grigoriju i Josifu starješinama manastira Morače. U pismu starješinama moračkog manastira prefekt izvješćuje kako se u manastir vraćaju izaslanici Teodosije i Apsalon koji sa sobom nose tiskanu ispovijest vjere u onom obliku kako je to prihvaćeno na Florentinskom saboru. Iznimno je važno istaknuti kako je unija Pećke patrijaršije trebala biti provedena prema modelu kako su to predlagali crkveni oci okupljeni u Morači. Po tom modelu ukoliko dođe do unije; pećkog patrijarha birali bi sami episkopi a od Svete Stolice bi patrijarh tražio samo potvrdu i u roku od godine dana nakon izbora morao bi pohoditi Rim. Episkope i mitropolite rukopolagao bi sam patrijarh. Sveta Stolica je dakle u svemu izišla u susret crkvenim ocima Pećke patrijaršije uvaživši u potpunosti sve njihove zahtjeve.

Pavle Demski odugovlači s unijom i sabor u Budimlju

Glavni nadglednik za provedbu unije Pećke patrijaršije rimski monah Pavle Demski doputovao je u Kotor gdje je iste godine (1648.) otvorio zajedničku školu za dječake bizantskog i latinskog obreda. No čini se da Demski nije dorastao zadatku koji mu je povjerila Kongregacija. On je u narednih pet godina svu pažnju posvećivao vlastitoj školi u Kotoru dok je misiju provedbe unije s Pećkom patrijaršijom na Kosovu potpuno zapostavio. Demski se 1651. godine opravdava Kongregaciji da ne može putovati u Peć zbog opasnosti od Turaka, i naravno ne piše pritom kako su ga pećki monasi višekratno pozivali i molili da dođe u pećku

patrijaršiju radi dogovora oko unije. Iste razloge navodi i godinu dana kasnije, 1652. godine, te ponovno ističe svoj veliki strah od Osmanlija. No Kongregacija je shvatila da Demski stalno nalazi razloge da ne ode u Peć zato ga u jednom pismu iz 1652. godine Kongregacija oštro opominje da izvrši ono zbog čega je prije nekoliko godina iz Rima poslan u misiju u Crnu Goru odnosno Kosovo. Nakon ozbiljnih opomena Demski se ipak sastao s patrijarhom, ali ne u Peći već u manastiru Đurđevi stupovi kod Berana.

Manastir Đurđevi stupovi kod Berana gdje se grkokatolički misionar Pavle Demski susreo s pećkim patrijarhom

Tu je patrijarh ponovno iskazao namjeru da u Rim pošalje izaslanika koji će u ime Patrijaršije prihvatiti uniju. Tek naredne 1653. godine iz Rima stiže Demskom uputa i odgovor na njegov dopis. Tijekom 1653. patrijarh je sazvao sabor u Budimlju na kojem su uz patrijarha bili prisutni i mitropoliti, episkopi, arhimandriti i igumani. Na saboru je zaključeno da se sklopi unija s Rimom a da potpisanu i ovjerenu ispovijest vjere u Rim odnese budimljanski mitropolit Pajsije Kolašinović. Iduće godine 1654. Demski je bio pozvan u Rim da se

pred Kongregacijom očituje o pitanju unije s Pećkom patrijaršijom.

Drugi unionistički sabor Pećke patrijaršije u manastiru Morači 1. prosinca 1654. godine i strašna smrt mitropolita Pajsija Kolašinovića

Iako je sabor u Morači za 1. prosinca 1654. sazvao sam pećki patrijarh Gavrilo Rajić on osobno saboru nije prisustvovao zbog navodnog straha od Turaka, koji se kasnije pokazao opravdanim. U to vrijeme nadležni episkop za Moraču bio je Vasilije Jovanović veliki pobornik crkvenog jedinstva.[14] Prema patrijarhovoj odredbi saborom je predsjedao valjevski episkop Jeftimije. Na saboru je prihvaćena unija Pećke patrijaršije s Katoličkom crkvom a prema uputama samog patrijarha ovjerenu ispovijest vjere trebao je u Rim osobno dostaviti budimljanski mitropolit Pajsije Kolašinović. Opunomoćenik sabora mitropolit Pajsije zaista je krenuo s dokumentom na put ali je prije samog ukrcaja na brod za Italiju izdan od svog pratitelja. Turci su mitropolita Pajsija zbog pokušaja sklapanja unije s Rimom ubili na strašan način. Naime, na ulazu u manastir Đurđevi stupovi kod Berana mitropolita su živog oderali te ga objesili na ulazna vrata manastirske kapije. O strašnoj smrti mitropolita Pajsija rimsku Kongregaciju izvijestio je misionar Pavle Demski.[15] Pokušaj sklapanja unije koštao je života i samog patrijarha Gavrila koji je bio sazvao sabor u Morači. Po svom povratku iz Rusije (1656.) patrijarha Gavrila Rajića

[14] Ilarion Ruvarac, "O humskim episkopima i hercegovačkim mitroplitima do 1776. godine", Mostar, 1901., str.20. Pećki patrijarh Gavrilo Rajić imenovao je 27. studenoga 1651. godine hercegovačkog vladiku Vasilija Jovanovića (kasnije Vasilija Ostroškog) vladikom i za područje crnogorskih predjela Nikšića, Plane i Kolašinovića-Morače. Vasilije je kao crnogorski vladika održavao prisne veze s Rimom o čemu svjedoče sačuvana pisma. Umro je na glasu svetosti poštovan od vjernika bizantskog i latinskog obreda.

[15] Janko Šimrak,"Crkvena unija u Sjevernoj Dalmaciji u XVII. vijeku", Nova Revija, Makarska, 1929., str. 31-34.

dočekali su i ubili Turci. Nakon sabora u Morači i ubojstva mitropolita Pajsija i patrijarha Gavrila turske vlasti zabranile su imenovanje novih budimljanskih mitropolita. Unija Pećke patrijaršije koja je izglasana u Morači 1. 12. 1654. godine ugušena je u krvi od strane Osmanlija.

Inicijativa za sklapanje unije se nastavlja

Iako je pokušaj sklapanja unije Pećke patrijaršije s Katoličkom crkvom iz 1654. godine završio stradavanjem njezinih glavnih nositelja inicijativa se nastavila dalje. Nakon što je 1655. godine preminuo monah Pavle Demski - višegodišnji povjerenik Kongregacije za provedbu unije sa Pećkom patrijaršijom, za njegovog nasljednika je imenovan Dominik Bubić. No kao i njegov prethodnik ni Bubić nije žurno izvršavao upute Kongregacije. On je umjesto u Peć iz Rima otputovao u rodnu Budvu gdje se nastanio. Unatoč činjenici što je izaslanika Kongregacije Bubića očekivao u Peći sam patrijarh Maksim, ovaj iz Budve nikako nije dolazio na Kosovo. Zbog takvog ponašanja Kongregacija je 1655. godine tražila od nuncija u Veneciji da prisili Bubića da ode kod patrijarha u Peć gdje je trebao voditi daljnje razgovore oko konačnog sklapanja unije. No od silnih intervencija nikakve koristi nije bilo jer u naredne dvije godine Bubić nije izvršio svoje dužnosti. O Bubiću je Kongregacija raspravljala 26. studenoga 1658., dakle tri godine nakon imenovanja, te je utvrđeno da Bubić nije najpogodnija osoba za misiju u Peći. Kongregacija se sada sve više oslonila na već spomenutog Andriju Zmajevića iz Perasta koji je poticao crkveno jedinstvo u crnogorskom primorju.[16] U isto vrijeme iz Makedonije su stizale vijesti o uniji ohridskog arhiepiskopa Atanasija.[17] Dne

[16] Pavao Živković,"Stoljetni razvitak i nestajanje Hrvata katolika u BiH", Studia Vrhbosniensia, Sarajevo, 1995., str. 495.

[17] Za vrijeme pape Aleksandra VII (1655.-1667.) uspostavljena je unija Makedonaca sa Rimskom crkvom. Godine 1658. drački arhiepiskop Simeon Laskaris

5. listopada 1662. godine Kongregacija je uputila pismo Andriji Zmajeviću u kojem mu preporučuje da pokuša "za uniju pridobiti pećkog patrijarha". Već naredne godine (1663.) Andrija Zmajević uspostavio je dobre odnose s episkopom Rufimom koji je vršio dužnost patrijarhovog egzarha u crnogorskom primorju. Episkop Rufim boravio je iste godine kod Zmajevića u Perastu, a zanimljiv je detalj kojeg je zapisao sam Zmajević. Naime Rufim je bio detaljno upoznat sa prilikama u Vatikanu, a napose je isticao osobnu svetost pape Aleksadra VII. o kojoj su pravoslavni u Pećkoj patrijaršiji naročito govorili. Vladika Rufim pokazao je Zmajeviću sliku pokojnog pape Urbana VIII. urezanu na srebrnoj medalji. Ovu medalju poklonio je papa patrijarhovim izaslanicima kada su boravili u Rimu i pregovarali o sklapanju crkvenog jedinstva. No ozbiljnijih pokušaja oko sklapanja unije u vrijeme misijskog djelovanja Andrije Zmajevića ipak nije bilo. Unatoč svemu upravo u to vrijeme mnogi su se manastiri sve uže povezali s Katoličkom crkvom.[18] Sam Zmajević imenovan je 1671. barskim nadbiskupom čime je njegov rad na uniji ograničen. Slijedeće godine, 1672., za pećkog patrijarha

uvjerio je ohridskog arhiepiskopa Atanasija da prihvati uniju sa Katoličkom crkvom. Arhiepiskop Atanasije je sklopio uniju ispovijedivši Katoličku vjeru a i sam je osobno otputovao u Rim gdje ga je primio papa Aleksandar VII.

[18] Manastir sv. Nikole u Vranjini (na ušću Morače u Skadarsko jezero) tradicionalno je podržavao uniju. Monasi ovog manastira poslali su u Rim po biskupu Petru Bogdaniju jednu veoma staru zastavu s likovima Bogorodice i sv. Nikole te su tražili da im se u rimskoj radionici izradi replika. Manastir sv. Nikole u Praskavici višekratno je dobio materijalnu pomoć rimske Kongregacije za širenje vjere. O igumanu ovog manastira Petroniju pozitivno piše i vizitator Stjepan Gaspari. Andrija Zmajević imao je značajan utjecaj i u manastiru Mileševo u kojem se 1675. godine nalazi i hercegovački mitroplit Jovan. Iste godine bratstvo manastira Mileševo uputilo je u Rim jeromonaha Mojsija Kontovića. Dne 6. prosinca 1676, mitroplit Jovan sa bratstvom poslao je ponovno pismo u Rim papi Klementu X. sa nakanom da prihvate crkveno jedinstvo. Neobično je da Rimska kurija ništa nije odgovorila mitropolitu Jovanu i bratstvu manastira Mileševo na njihovu otvorenu želju da sklope jedinstvo s Katoličkom crkvom.

izabran je Arsenije Crnojević koji je bio u rodbinskoj vezi upravo s nadbiskupom Andrijom Zmajevićem.

Gašenje inicijative oko sklapanja crkvene unije

U sedamdesetim godinama 17. stoljeća pomalo plasne inicijativa za sklapanjem unije u Pećkoj patrijaršiji ali i u samom Rimu. Isto će se nastaviti i u naredim desetljećima. Stvari će se na crkvenom planu još snažnije promijeniti nakon 1690. godine kada pećki patrijarh Arsenije Crnojević napušta Kosovo i odlazi u Ugarsku. Već slijedeće 1691. godine Carigradski patrijarh postavio je u Peći, uz pomoć Turaka, svog namjesnika Kalinika I. koji je bio Grk po narodnosti. Sa Grcima koji su bili u tijesnim vezama sa carigradskom Portom (tj. Osmanlijskim vlastima) nije bilo moguće provoditi razgovore o uniji jer bi to značilo njihov izravni sukob s turskom vlašću i gubitak pozicija. No ipak je zanimljiv podatak iz godine 1699. kada se u Peći kod patrijarha Kalinika nalazio sjedinjeni (grkokatolički) vladika Jefrem Banjanin koji je prihvatio uniju te se zbog toga sukobio s Aresnijem Crnojevićem.[19] Zašto je vladika Jefrem boravio u Peći nije sasvim jasno ali se zna da se s patrijarhovim (Kalinikovim) blagoslovom nastanio prvo u manastiru Pavlici a zatim u Studenici. Inicijativa da Pećka patrijaršija prihvati uniju s Katoličkom crkvom bila je veoma blizu realizacije sredinom 17. stoljeća kada je raspoloženje patrijarha i ostalih episkopa prema Rimu bilo veoma pozitivno. No nakon 1690. u samoj Peći više nisu rezidirali patrijarsi slavenskog roda već su tron zauzeli Grci. S time je završeno razdoblje u kojem su velike nade polagane u ostvarenje potpunog crkvenog zajedništva između Peći i Rima.

[19] Grkokatolički vladika Jefrem Banjanin potpisao se u dokumentu od 13. srpnja 1699. na slijedeći način: "Efem Banyanin unitus episcopus Rascianorum" (Jefrem Banjanin sjedinjeni episkop Rašana).

POVIJEST GRKOKATOLIČKE CRKVE U BOSNI I HERCEGOVINI

Maleni broj povijesnih izvora osnovni je razlog što do danas nije napisana cjelovita povijest Grkokatoličke crkve u Bosni i Hercegovini počevši od 16. stoljeća. Prilike koje su Bosnu zadesile nakon pada Bosankog kraljevstva 1463. godine i zauzimanjem od strane Turaka, imale su za posljedicu velike promjene na crkvenom planu. Nakon pada Bosne pod tursku vlast na tom području sve više slabi utjecaj katolika, a jača utjecaj pravoslavlja. U tom periodu zabilježeni su učestali prelasci katolika na pravoslavlje ali i na islam. Takva situacija će potrajati sve do druge polovice 16. stoljeća kada Sveta Stolica započinje preko svojih misionara djelovati u cilju sprječavanja vjerskih prelazaka i u cilju obnove katoličkog utjecaja u Bosni i Hercegovini. Krajem 16. stoljeća razvija se i posebna inicijativa za sklapanje crkvenih unija na području Bosne i Hercegovine. Ideja o crkvenom jedinstvu na bosansko-hercegovački prostor dolazi iz Dubrovnika posredstvom katoličkih misionara koji su svoje konačno odredište imali dalje u Srbiji, Bugarskoj i Rusiji.[1] *Iznimno je malo podataka koji bi nam vjerodostojno potvrđivali u kojim se duhovnim pravoslavnim centrima u Bosni razvijala crkvenosjediniteljska ideja. Može se tek pretpostaviti da je takva inicijativa krajem 16. stoljeća postojala u manastiru sv. Nikole u mjestu Rmanj kod Drvara. Iz tog su naime manastira u Marču kod Ivanić Grada u Hrvatskoj doselili prvi monasi koji su tu sklopili crkvenu uniju s Katoličkom crkvom 1611. godine. U manastiru Rmanj također je boravio i episkop Epi-*

[1] Mijo Korade, "Hrvatski isusovački misionari i pokušaji unije s pravoslavnima od 16. do 19. stoljeća", CRISIS, Br.1, 2015., Križevci, 2015., str. 46.

fanije Stefanović koji je kasnije u Dalmaciji prihvatio crkveno jedinstvo s Katoličkom crkvom. Je li i sam manastir Rmanj bio u uniji ne može se sa sigurnošću potvrditi iako su i kasnije nakon sklapanja Unije manastir Rmanj i Marča bili povezani preko svojih monaha. Za razliku od Bosne na području Hercegovine crkvenosjediniteljski pokret bio je od kraja 16. stoljeća iznimno snažan. Do danas je ostala sačuvana opširna arhivska građa koja nam pomaže rekonstruirati događaje vezane za crkveno sjedinjenje u Hercegovini osobito tijekom 17. stoljeća. Ostala su sačuvana pisma pravoslavnih hercegovačkih metropolita, episkopa, igumana, ali i latinskih biskupa iz Trebinja, Dubrovnika, Makarske, Hvara i Kotora koji su redovito izvještavali Svetu Stolicu o namjerama pravoslavnih da sklope Uniju. Većina tih dokumenta sačuvala se u rimskim arhivima i dostupni su za povijesna istraživanja.

Hercegovački mitropolit Visarion i manastir Trebinje (Tvrdoš)

Pokret za oslobođenje Hercegovine od Turaka vodio je krajem 16. stoljeća utjecajni pravoslavni hercegovački mitropolit Visarion koji je stolovao u manastiru Presvete Bogorodice u Trebinju. Taj se manastir kao sjedište zahumskih mitropolita kasnije svugdje naziva Tvrdoš. Zahumski mitropolit Visarion uvidjevši tursku opasnost poduzeo je sve mjere kako bi organizirao narod na ustanak prvenstveno u Istočnoj Hercegovini a zatim i u susjednoj Crnoj Gori. U tom cilju u zadnjem desetljeću 16. stoljeća ovaj je mitropolit aktivno tražio saveznike u Austrijskim vlastima, Mletačkoj republici (Veneciji) i u Rimu kod Svete Stolice.[2] Sačuvano je pismo mitropolita Visariona iz 1596. godine koje je uputio austrijskom monarhu Ferdinandu u Graz u kojem izraža-

[2] Vladimir Čorović,"Hercegovački manastiri, Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini XXIII", Sarajevo, 1911., str. 509.

va svoje viđenje oslobođenja Hercegovine od Turaka.[3] Osim ovih pisama u Rimu su sačuvana i pisma mitropolita Visariona tadašnjem papi Klementu VIII. Kao što nam potvrđuju izvorni dokumenti suradnja pravoslavnih i katolika na kraju 16. stoljeća u cilju oslobođenja okupiranih krajeva od Turaka bila je veoma značajna. Zbog opasnosti od Turaka sam mitropolit Visarion nije napuštao Hercegovinu, već su njegova pisma u Rim i Graz nosili njegovi najbliži suradnici. Na prvome mjestu kao najbliži mitropolitovi suradnici spominju se dvojica trebinjskih monaha: Damjan Ljubibratić i monah Pavao. Oni su 1597. godine kao izaslanici mitropolita Visariona boravili u Rimu, a njihov najbliži suradnik bio je fra Tomo Ursina rodom iz Popova u Hercegovini.[4] Posjet dvojice trebinjskih monaha Rimu 1597. godine veoma je važan jer su se tada trebinjski monasi prvi puta pismeno obvezali spominjati Rimskog biskupa u svojim bogoslužjima. Uz dvojicu trebinjskih monaha Damjana i Pavla treća povjerljiva osoba mitropolita Visariona za kontakte sa kršćanskim svijetom bio je fra Dominik Andrijašević rodom iz Popova u Hercegovini.[5] Fra Andrijašević višekratno je posredovao i

[3] Nova revija, Makarska, 1930., str. 408.

[4] Fra Tomo Ursina koji se veoma mnogo trudio oko sklapanja Unije u Hercegovini kasnije je postao biskup u Baru (Crna Gora) i tu je također nastavio svoj misionarski rad na postizanju crkvenog jedinstva.

[5] Fra Dominik Andrijašević i sam je bio rođeni Hercegovac. Po svemu sudeći imao je veliki utjecaj na mitropolita Visariona. Kasnije je Andrijašević posvećen za biskupa i dobio je biskupiju u Skoplju (Makedonija), ali tamo po svemu sudeći nije boravio jer se svagdje bilježi da boravi u Skadru (Albanija). Ali ni tamo se nije stalno zadržao. Nakon izvjesnog vremena biskup Andrijašević tražio je od Svete Stolice da mu se dodijeli tzv. Stjepanska biskupija – područje nekadašnje Naronske biskupije kod Metkovića, koja je trebala imati novo sjedište u Gabeli ili negdje u Popovom Polju. Međutim u pokušaju da obnovi Stjepansku biskupiju Andrijašević je došao u sukob s Trebinjskim i Makarskim biskupom jer se nekadašnja Stjepanska biskupija djelomično protezala i na njihove biskupije. Kako u svom naumu nije uspio biskup Andrijašević "nemirna i buntovnička narav" odlazi u Rim gdje je i preminuo.

prenosio pisma mitropolita Visariona koja su bila upućena Papi i Bečkom dvoru. U vrijeme hercegovačkog mitropolita Visariona učvršćene su veze između hercegovačkih kršćana bizantskog obreda i Svete Stolice, a suradnja će se nastaviti i u narednom 17. stoljeću.

Karta Kongregacije za širenje vjere iz 17. stoljeća sa detaljnim prikazom Hercegovine

Crkvenosjediniteljski pokret u Hercegovini i vjerski prelazi u 17. stoljeću

Na temelju uspostavljene suradnje Zahumskog (Trebinjskog) mitroplitskog sjedišta i Svete Stolice s kraja 16. stoljeća, proces zbližavanja katolika i pravoslavnih nastavljen je i u narednom 17. stoljeću. Osnivanjem Propagande (Kongregacije za širenje vjere) 1622. godine započeo je organizirani i sustavni rad katoličkih misionara na postizanju potpunog crkvenog jedinstva između katolika i pravoslavnih na jugoistoku Europe. Rad misionara međutim nije bio usmjeren samo na vjersko zbližavanje. Velika pažnja posvećivala se i

konkretnoj organizaciji otpora prema Turcima. I Katolička i Pravoslavna crkva uočile su problem sa učestalim prelascima (konverzijama) vjernika na islam te su zajedničkim snagama željele zaustaviti taj proces. Međutim osim prelaska na islam, bilo je na području Hercegovine niz vjerskih prelazaka s pravoslavlja na katolicizam i obrnuto[6]. Proces je prvotno bio pojedinačan a zatim masovan. U tom smislu 1627. godine zabilježeno je da je u svrhu zaustavljanja prelazaka katolika u pravoslavlje u Trebinje upućen dubrovački svećenik Lovro Vechi. Što je pridonijelo procesima vjerskih konverzija u Hercegovini? Prije svega katolici su u Istočnoj Hercegovini u 17. stoljeću ostali bez svog rezidencijalnog biskupa u Trebinju koji se preselio u okolicu Dubrovnika navodeći kao razloge nesigurnost i nemogućnost materijalnog opstanka u "turskoj Hercegovini". Sveta Stolica zbog takvih je stavova ukoravala trebinjske biskupe, a fra Krizostomu Antiću koji je preselio svoje biskupsko sjedište čak je prijetila "sudom Božjim" ako ne bude češće posjećivao područje svoje biskupije. Događalo se tijekom 17. stoljeća da i po deset godina trebinjski biskup nije obilazio svoje područje, pa se razumije da trebinjski biskupi ni Rim nisu mogli adekvatno izvještavati o stvarnom stanju vjernika na hercegovačkom području. Osim biskupa Trebinjsku biskupiju napuštali su i svećenici tako da su vjernici u stvarnosti dovedeni u situaciju ili prihvatiti pravoslavlje ili islam kad svog katoličkog svećenika naprosto nije bilo. Mnogi su katolici Hercegovci u toj situaciji radije izabrali pravoslavlje. Prelazi hercegovačkih katolika u pravoslavlje nisu bili nit rijetki niti neznatni, već se radilo o masovnim prelazima cijelih župa. Međutim nedostatak latinskih biskupa i svećenika nije bio jedini razlog prelazaka. Mnogi su naime katolici u Istočnoj Hercegovini samovoljno

[6] Krunoslav Draganović, "Masovni prelazi katolika u pravoslavlje", Vrhbosna, Sarajevo, 1942., Br. 1/2, str. 25.

prihvaćali pravoslavlje zbog kalendara i održavanju narodnog jezika u liturgiji.[7] Jedno izvješće vezano za problematiku lakog prelaženja hercegovačkih katolika na pravoslavlje kaže slijedeće: "katolički narod nije pokazivao otpor prema pravoslavlju". Koliko je bilo fleksibilno shvaćanje vjerskih prelazaka svjedoči s druge strane i jedan primjer prelazaka pravoslavnih na katolicizam na području Bosne i Hercegovine. Naime zabilježen je veoma specifičan slučaj iz 17. stoljeća kada je jedan katolički misionar platio pravoslavnom svećeniku da krsti vjernike po latinskom obredu što je ovaj za novac i učinio. Izvještaj iz 1627. godine navodi kako je u Popovom 360 katoličkih kuća prihvatilo pravoslavlje, a od 12 tamošnjih katoličkih crkva 7 je pretvoreno u pravoslavne. Poimence se navode sela koja su zbog nedostatka vlastitog katoličkog svećenika prešla u pravoslavlje, a to su: Čvaljina, Zavala, Popovo, Gradac, Dračevo i Dubljani.[8]

Zahumski mitropolit Vasilije Jovanović i inicijativa za sklapanje crkvene unije

Na području Hercegovine manastir u Trebinju (Tvrdoš) bio je od kraja 16. stoljeća središte crkvenosjediniteljskog pokreta. Dolaskom na tron hercegovačkih mitropolita Vasilija Jovanovića (1639.-1671.) započinje obnova procesa zbližavanja pravoslavnih i katolika.[9] Zbog političkih prilika, a napose zbog Kandijskog rata između Turske i Venecije (1645.-1669.) mitropolit Vasilije je zajedno s bosanskim mi-

[7] Krunoslav Draganović, "Otpad katolika Trebinjske biskupije", Vrhbosna, Br. 7/8, Sarajevo, 1942. Vidi još: Tomo Vukšić, "Kontinuitet hrvatskog i katoličkog umiranja u Bosni i Hercegovini", Studia Vrhbosniensia, Sarajevo, 1995., str. 321.
[8] Pavao Živković, "Stoljetni razvitak i nestajanje Hrvata katolika u BiH", Studia Vrhbosnensia, Sarajevo, 1995. str. 495.
[9] Hercegovački mitropolit Vasilije Jovanović kasnije je proglašen svecem te je poznat pod imenom sv. Vasilije Ostroški. U njegovo vrijeme 1651. godine spojene su Zahumska (Hercegovina) i Nikšićka mitropolija (Crna Gora).

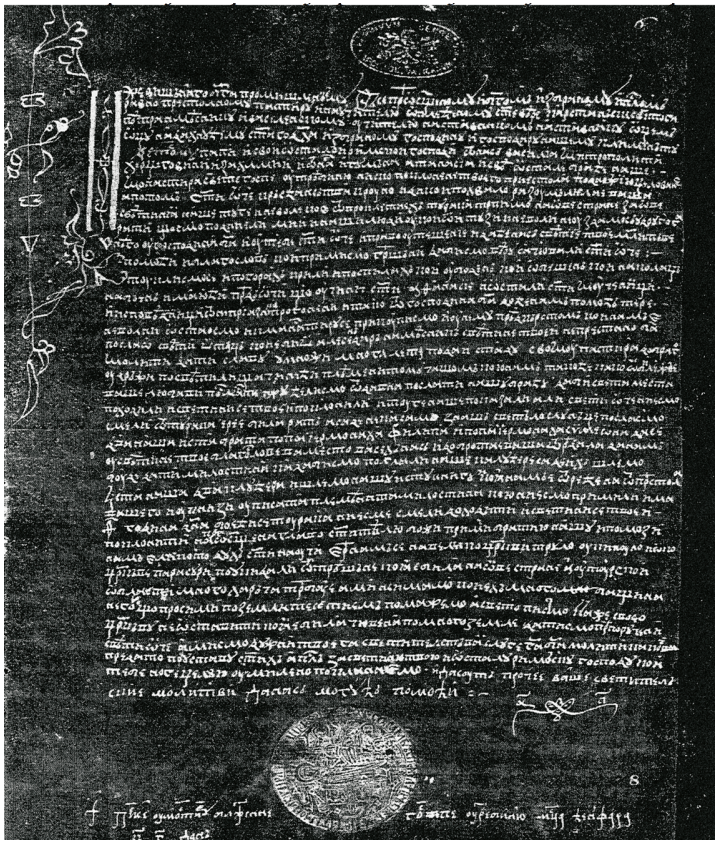
tropolitom Epifanijem Stefanovićem i banjskim episkopom Isaijom pokrenuo ponovno pitanje o uniji Pravoslavne crkve s Katoličkom.

Hercegovački mitropolit Vasilije Jovanović (kasnije sv. Vasilije Ostroški) zalagao se u svojim pismima koje je slao papi u Rim za crkveno jedinstvo kršćana u Hercegovini.

Iz tog vremena sačuvana su pisma koje je mitropolit zahumski Vasilije uputio Papi. U to je vrijeme upravitelj trebinjske biskupije bio biskup fra Andrija Savin koji je podržavao mitropolita Vasilija i monahe u zbližavanju prema Katoličkoj crkvi. Povijesni izvori spominju i nekog fra Ivu koji je najviše radio na tome da mitropolit Vasilije prihvati crkvenu uniju. U to vrijeme zabilježena je na hercegovačkom području aktivna uloga grkokatoličkog redovnika Pavla Demskija koji je kao apostolski administrator obilazio područje Pećke patrijaršije te radio na crkvenom jedinstvu. On je oko 1651/52. boravio u Hercegovini. Iako imamo malo podataka o tom razdoblju zanimljiv je podatak iz 1651. kako je "grupa trebinjskih unijata protjerala neke monahe u manastir Ostrog". U tom vremenu spominje se na više mjesta i misionar fra Josip Buonaldij koji je aktivno djelovao na hercegovačkom području te 1644. godine piše izvješća Svetoj Stolici o svojim uspjesima u misionarskom radu. Iz svega navedenog proizlazi da su sredinom 17. stoljeća odnosi između katoličkih i pravoslavnih poglavara u Hercegovini bili na visokoj razini

međusobne suradnje. U takvom ozračju mitropolit Vasilije iz Trebinja i monasi upućuju Papi svoja pisma koja imaju iznimnu povijesnu važnost.

Pismo Vasilija Jovanovića (sv. Vasilija Ostroškog) papi Klementu X. Od 3. I. 1670. Original dokumenta nalazi se u: Archivo Vaticano, Vescovi 57, fol. 8.

Pismo zahumskog mitroplita Vasilija Jovanovića (sv. Vasilija Ostroškog) papi Klementu X.

Na pismo koje mu je mitropolit prethodno poslao po trebinjskom (tvrdoškom) igumanu Ćirilu 1660. godine papa Aleksandar odgovorio je mitropolitu Vasiliju pismom od 27.

travnja 1661. godine.[10] Papa je prije dolaska igumana Ćirila, dakle 1660. godine, dobio preporuku rimokatoličkog trebinjsko-mrkanjskog biskupa Sabina Cvjetkovića koji je preporučio dolazak trebinjskog igumana.

Deset godina kasnije 3. siječnja 1671. mitropolit Vasilije i tvrdoški iguman Atanasije ponovno su pisali papi.[11] To je pismo u cijelosti sačuvano u rimskom arhivu i glasi:

"Iže višniago Boga promišleniem Vseprjeosvjaščenomu i Bogomu izabranomu i apostolom ravnoprestolnomu pastiru i naučitelju oplećnomu svete vjere karstianske, Svetoga Pjetra Namjesniku i vaselenskom učitelju, nastavnikom mastavniku, ocem ocu, nadahnujemu svjatago Duha, izabranomu Gospodinu i gospodaru našemu Klimentu Desetomu Papi i svoj ostaloi rimskoj gospodi ot nas Vasilija, Mitropolita Hercegovini i Zahlmij, i ot nas igumana Atanasija i svje ostale braće naše monastira Svete Gospe u Trebinju nisko poklonene tvoego priestola podnožiu celovane.

A po tom, Sveti Oče, kršćanstva kruno i diko i pohvalo, raszumliela e vaša svjetinia naše tugei nevole, koe ot prokletieh Turaka trpimo na ove strane za ova rati, ščo smo podnieli mi i naši liudi; u koioi tuzi i nevoli ne uzdamos u dugoga njego u Gospodina Boga i u Tebe, Sveti Oče, i pravo utešenie i da će nas svjetie Tvoe molitve pomoći i blagoslov, koi primismo grešni, da bismo vjeru sačuvali, Svjati Oče!

Tukli smo se i po gorah krili i po spilah. Koi uboden, koi obešen, koi na kolac naben imaiući prjed oči, ščo učini Svjati Atanasie i ostali svjeti mučenici i ispovjednici ot nepriaznika progoneni.

I tako ot Gospodina Boga doće nam pomoć tere nevolni ostasmo i k manastiru se prikupismo i u niemu pred krstom, koi nam

---

[10] Andrija Nikić, "Specifičnost crkvenih prilika u Hercegovini u 17. stoljeću", Mostar, 1988., str. 29-30.

Ilarion Ruvarac, "O humskim episkopima i hercegovačkim mitropolitima do 1776. godine", Mostar, 1901., str. 20/21. Autor spominje u vrijeme mitropolita Vasilija još jednog mitropolita imenom Arsenije koji je "1654. iz trebinjskog manastira prispio u Moskvu".

e poslao Svjeti Otac, koi e bio Aleksandra, namjesnik svjetine Tvoe, i neprestano Boga moliti, da Ti slavu umnoži mnoga leta, podai stadu svojemu pastira dobrago, uzdrži, posvjetilišča čineći pljemenitom časom koiu nam takoće kako obileže Vaše liubavi poslaste.

I hoćelismo otdavna poslati našu braću, da bi sveta mesta pohodili i Svetini se Tvoei poklonili i tuge naše pkazali, ali Sveti Oče, niesmo smeli od Turaka. Eree bila rat, a sada neka samo znaš, svetlo slunce, poslasmo dva naša ista brata: popa ieromonaha Filipa i popa ieromonaha Simeona, da se u Svjetine Tvoe blagoslove va mesto vaseh nas.

I dobrota e Vaša otrjedila, da nam bude dati milostinja, kada bismo poslali naše kalućere. Sad ih šlemo ista naša dva kalućera i šlemo našu istu knigu, koia nam je otrjećena ot prijestola Vašega i u knizi upisata plemjenita milostinja, koiu niesmo primili ima 9 godina dana. Boeći se Turaka niesme smeli dohoditi i Svetini se Tvoei pokloniti.

Naipreosvješčena glavo, svetitelju Boži, primi bratiu našu i pomozi nam, eliko te Duh Svjeti nauči, erje nam se na veliko cerkvi trulo ukinulo i oko cerkve parasuri pokidali od trješnje, koja je bila na ove strane, a u turskoj oblasti mnogo harači trjebue, a mi ne imamo koieh mnogo baščina, nego ščo prosimi po zemli te se tiem pomažemo, a Sveto Pismo kaže: svoiu cerkvu ne ostaviti, koia e bila čouvena po mnogo zemle.

Da ti smo prjeporučeni, Svjeti Oče, a mi smo dužni, Tvoega svetiteljstva sluge, Gospodina Boga moliti i, kako e predato po ustavu Svetih Apostol, za Svetinju Tvoiu i ostalu rimsku gospodu, koi Tebe noge celuiu umileno poklanaemo. I da sut pročee Vaše svetitelskie molitvi, da nas moguć pomoći.

Pisa se u monastiru Blažene Gospe u Trjebiniu mjeseca ćenfara na 3. dan.[12]

---

[12] Janko Šimrak, "Vasilije Jovanović (Ostroški) prema papama Aleksandru VII. I Klementu X.", Nova Revija, Br. 3-4, Makarska, 1931., str. 177.-179. Pismo se nalazi u: Archivio Vaticano, Vescovi, 57, fol. 8.

Kao što nam potvrđuje ovo pismo mitropolita Vasilija u manastiru Tvrdošu nalazio se jedan veliki križ koji je Papa darovao manastiru i pred kojim su se monasi molili. Riječi kojima mitropolit oslovljava Papu daju sliku poštovanja koje je zahumski mitropolit iskazao poglavaru Katoličke crkve.

I nakon smrti mitropolita Vasilija 1671. godine nastavljena je suradnja Trebinjskog manastira sa Svetom Stolicom. Godine 1676. pozivajući se na pravo iz 1661. dvojica trebinjskih monaha Makarije Zeko i Visarion Malšić doputovali su u Rim. Tri su dana boravili u gostinjcu sv. Jeronima, a zatim su primljeni u kolegij Propagande. Za put i troškove dobili su tada velikih 70 škuda.[13] Međutim taj dolazak dvojice monaha poklopio se s boravkom u Rimu bosanskog biskupa fra Nikole Ogramića koji je Propagandi iznio vrlo loše mišljenje o nakani zbog koje monasi dolaze u Rim. On je naime prikazao stvar takovom da je dolazak monaha isključivo materijalne prirode što je kasnije presudilo pokušajima daljnjih zbližavanja hercegovačkih manastira i Svete Stolice. Vidljivo je to na primjeru već dvije godine kasnije 1678. kada je Kongregacija odbila prijedlog barskog biskupa Andrije Zmajevića koji je Rimu preporučivao dvojicu monaha iz Manastira Mileševo. Propaganda je odgovorila biskupu da ih ne šalje u Rim jer neće ništa dobiti. Je li uloga biskupa Ogramića u smislu postizanja crkvenog sjedinjenja na bosanskom i hercegovačkom području bila pozitivna ostaje upitno.

Zahumski mitropolit Avakum i manastir Zavala – suradnja s Rimom 1672.

Osim trebinjskog manastira i manastir u Zavali ostvario je suradnju sa Rimom. Trebinjsko mrkanjski biskup fra Antun

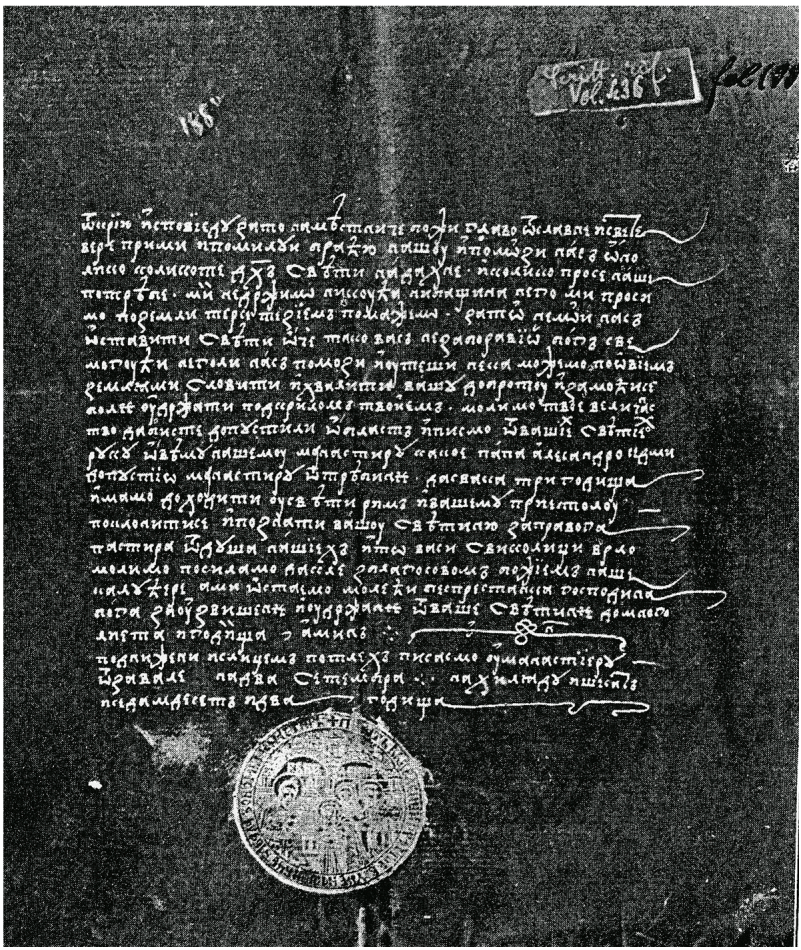
[13] Bazilije Pandžić, "Studia Vrhbosniensia", Sarajevo, 1988., str. 101.

de Primis koji je stalno boravio u Rijeci Dubrovačkoj (Ombla) preporučio je pismom iz 1671. godine dvojicu monaha Propagandi u Rim. Pismo je bilo upućeno tajniku Kongregacije i jasno se razabire kako biskup Primis svim silama podržava dolazak monaha u Rim. U to vrijeme Propaganda je i u samom Dubrovniku imala svog zastupnika Franju Riccardia koji je, uz biskupa Primija, o pitanju dolazaka hercegovačkih monaha izvještavao svoje pretpostavljene u Rimu. Kongregacija je o ovom pitanju raspravljala 4. srpnja 1672. i odlučeno je da se monahe primi o čemu je obaviješten i biskup de Primis. Biskup je zatim pozvao monahe da se spreme za put u Rim a oni su papi Klementu ponijeli i pismo svog mitropolita Avakuma.[14] Iz dokumenta saznajemo i imena monaha iz Zavale koji su putovali u Rim, to su bili Maksim i Stefan. Prije toga boravili su kod biskupa Primija u Rijeci Dubrovačkoj. Također je zabilježeno da su ova dvojica monaha u Rim putovali preko Ancone. Iznimno je važno popratno pismo koje je biskup Primis poslao po monasima u Rim. U tom se pismu upućenom tajniku Propagande (Kongregacije) ističe kako monasi putuju u Rim "da iskažu pokornost Papi i da ga priznaju glavom svete majke Crkve". Monasi su tražili privilegij kao i monasi iz Tvrdoša da mogu svake četiri godine posjećivati Rim i dobivati milostinju. Daljnja sudbina odnosa manastira Zavala i Svete Stolice nije nam ostala poznata.

Manastir Žitomislić suradnja s Rimom 1658.

Osim trebinjskog manastira Tvrdoš i manastira Zavala i treći hercegovački manastir Žitomislić tijekom 17. stoljeća uspostavio je određenu suradnju sa Svetom Stolicom. O tome nam svjedoči jedan dokument iz 1658. godine u kojem

[14] Janko Šimrak, "Hercegovački mitropolit Avakum i manastir Zavala prema papi Klementu X. (1670.-1676.)", Nova Revija, Makarska, 1932., str. 110. U djelu su u cijelosti objavljena sva četiri pisma.

Pismo hercegovačkog mitropolita Avakuma papi Klementu X.
Od 2.9.1672. (original dokumenta se nalazi u Vatikanskom arhivu)

se spominje iguman žitomislićkog manastira Simeon Miloradović kojeg je u Rimu preporučio hvarski biskup Jeronim Priuli. Nakana odlaska igumana Simeona u Rim bila je zasigurno motivirana prikupljanjem pomoći za manastir ali o cijelom slučaju nema opširnijih podataka.

Veze Tvrdoša i grkokatoličkog vladike Petronija Ljubibratića u Pakracu

Veze Trebinjskog manastira s grkokatolicima bilježe se u 1697. godini, dakle više od dvadeset godina nakon smrti mitropolita Vasilija Jovanovića koji je manastir Tvrdoš najuže povezao sa Svetom Stolicom. Dakle godine 1697. u manastiru Pakri u Slavoniji kod grkokatoličkog episkopa Petronija Ljubibratića boravio je hercegovački mitropolit Nektarije Zotović iz Trebinja. O tom piše pravoslavni crkveni povjesničar Ilarion Ruvarac opisujući povijest hercegovačkih mitropolita. Ruvarac nikako ne može razumjeti što je pravoslavni mitropolit radio kod "unijatskog vladike" Petronija Ljubibratića u Pakri te se još k tome pravoslavni hercegovački mitropolit potpisivao na neke dokumente zajedno sa grkokatoličkim episkopom. Povjesničar Ruvarac na kraju svog pisanja doslovno postavlja pitanje: "Šta će hercegovačkom mitropolitu Nektariju pismo i preporuka od unijatskog vladike?" Na ovo se može samo nadodati kako prof. Ruvarac svakako nije shvaćao da je Hercegovcima u 17. stoljeću pripadnost svojoj rodbinskoj i zavičajnoj zajednici bila puno važnija nego li sama vjerska ili obredna pripadnost.

Uspostava redovite crkvene hijerarhije u BiH i osnivanje grkokatoličkih župa na bosanskom teritoriju

Redovita katolička crkvena hijerarhija uspostavljena je u Bosni i Hercegovini tek 1881. godine u vrijeme kada Bosnom i Hercegovinom nakon oslobođenja od Turaka upravlja Austrougarska država. Devet godina kasnije 1890. na bosansko područje doseljavaju grkokatolici Ukrajinci iz pokrajine Galicije, a u istom desetljeću se u Bosni javlja inicijativa kod pojedinih pravoslavnih svećenika da prijeđu pod okrilje Gr-

kokatoličke crkve tj. Križevačke eparhije[15]. Broj doseljenika grkokatolika u Bosnu nakon nekoliko godina državnog sistematskog naseljavanja desegnuo je brojku od gotovo deset tisuća. Ponajviše su kao šumarski radnici Ukrajinci doseljavani u središnju Bosnu (Zavidovići) i na Banjalučko područje. Po doseljenju za grkokatolike u BiH duhovnu skrb preuzimaju svećenici iz Ukrajine. Upoznat sa činjenicom mnogobrojne zajednice u BiH godine 1902. u Bosnu dolazi lavovski grkokatolički nadbiskup Andrey Sheptytsky. Nakon obilaska Ukrajinaca u Bosni i Hercegovini nadbiskup Sheptytsky predlaže Svetoj Stolici imenovanje grkokatoličkog vikara u BiH, te pristupa osnivanju grkokatoličkog muškog manastira u naselju Kamenica koji je ubrzo zaživio. Godine 1907. Sveta Stolica prihvaća prijedlog nadbiskupa Sheptytskog i imenuje svećenika Lavovske nadbiskupije dr. Josipa Žuka generalnim vikarom grkokatolika Ukrajinaca u Bosni i Hercegovini. Iste godine sarajevski nadbiskup dr. Josip Stadler predlaže osnivanje nove grkokatoličke biskupije u BiH te predlaže kanonika Križevačke eparhije dr. Daniela Šajatovića za novog biskupa. Sveta Stolica uzima u obzir prijedloge te pristupa slojevitoj izgradnji grkokatoličke hijerarhije u BiH. U tom smislu 1914. godine dekretom Svete Stolice osniva se Grkokatolička apostolska administratura u BiH (Administratio apostolica catholicorum graeco rutheni ritus

[15] Arhiv Križevačke biskupije (dopis od 17. X. 1899.) Godine 1899. dvojica pravoslavnih svećenika iz Bosne iguman Teofil Stefanović i o. Sava Stanisavljević tražili su od grkokatoličkog križevačkog vladike Julija Drohobeckog da ih primi u Križevačku eparhiju. No vladika Drohobecki ih je odbio pod izlikom da "ne može osigurati njihovu egzistenciju". U to vrijeme pravoslavni su u Hrvatskoj učestalo prelazili u Križevačku eparhiju što je izazvalo pobunu pravoslavnih episkopa posebice u Gornjokarlovačkoj, Slavonskoj i Dalmatinskoj eparhiji. Križevački grkokatolički vladika Drohobecki nije želio primiti pravoslavne svećenike iz Bosne u okrilje Grkokatoličke eparhije iz razloga što nije želio daljnje sukobe sa pravoslavnim episkopima koji su se žalili državnim vlastima zbog učestalih prelazaka svojih pravoslavnih u grkokatolike.

Karta katoličkih biskupija u Bosni i Hercegovini

in Bosnia et Herzegovina). Apostolskim administratorom je imenovan kanonik Lavovske nadbiskupije mitronosac Aleksey Bazjuk, a ordinarij za grkokatolike postaje sarajevski rimokatolički nadbiskup dr. Josip Stadler. Apostolski administrator Aleksey Bazjuk od 1914. stanuje u Bogoslovskom sjemeništu u Sarajevu, a 1916. godine svoje upravno sjedište seli u Banja Luku bliže svojim vjernicima[16]. U to vrijeme za tisuće Ukrajinaca grkokatolika u BiH osnivaju se nove grkokatoličke župe, a grade se i nove crkve i župni dvorovi. Nove

[16] Danijel Patafta; "Progon bosanskih grkokatolika u Kraljevini SHS/ Jugoslaviji na stranicama tadašnjeg Katoličkog tiska", Croatica Christiana periodica; Vol.39, No 74, lipanj 2015., str. 157-183. Izdavač: Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu. U radu se donosi iznimno važna bibliografija koja je neophodna za pisanje povijesti grkokatoličke zajednice u Bosni i Hercegovini.

grkokatoličke župe su osnovane u široj banjalučkoj regiji.[17] Apostolska administratura uspješno djeluje narednih deset godina sve do 1924. godine. Tada dolazi do ukidanja Apostolske administrature, a nadležnost preuzima hrvatska Križevača eparhija. Dekretom Ordinarijata Križevačke eparhije br. 140/1978. od 15. travnja 1978. započinje proces reorganizacije Križevačke eparhije i osniva se ponovno Vikarijat za grkokatolike u BiH. Godine 2005. uredbom Ordinarijata Križevačke eparhije usklađuju se granice Grkokatoličkog vikarijata s državnim granicama republike Bosne i Hercegovine.

[17] Popis Grkokatoličkih ukrajinskih župa/parohija i samostana/manastira u BiH iz 2021. godine: 1. Parohija Hrista Carja- BANJA LUKA, 2. Parohija sv. Jozafata – CEROVLJANI, 3. Parohija Uznesenije Presvete Bogorodice – DERVENTA, 4. Parohija Uznesenja Presevete Bogorodice – DEVETINA, 5. Parohija Rođenja Presvete Bogorodice – KAMENICA, 6. Parohija Presvete Euharistije – KOZARAC, 7. Parohija Pokrova Presvete Bogorodice – LEPENICA, 8. Parohija Petra i Pavla – LIŠNJA, 9. Parohija Preobraženja Gospodnjeg – PRNJAVOR, 10. Parohija Voznesenija Hristovog – STARA DUBRAVA. Samostani/manastiri: samostan Sestara Vasilijanki u PRNJAVORU, samostan sestra Služebnica u Banja Luci.

Sadržaj

CRKVENA UNIJA U CRNOJ GORI
I POKUŠAJ SKLAPANJA UNIJE
U PEĆKOJ PATRIJARŠIJI U 17. STOLJEĆU 3
Dolazak katoličkih misionara u Crnu Goru u
16. stoljeću 4
17. stoljeće - stoljeće crkvenog jedinstva 7
Kotor sjedište misijskog djelovanja prema Cetinju
(od 1624. godine) 9
Prelasci katolika u pravoslavlje i obrnuto u četvrtom
desetljeću 17. stoljeća 10
Djelovanje misionara Franje Leonardisa i plemića Franje
Bolice na uniji u Paštrovićima i Cetinju – pripreme za
sklapanje unije 11
Jeromonah Josif kandidat za prvog grkokatoličkog
biskupa u Crnoj Gori 12
Intenzivni razgovori o uniji s mitropolitom Mardarijem
tijekom 1638./1639. godine 14
Završne pripreme za sklapanje unije cetinjskog
mitropolita 16
Unija crnogorskog mitropolita Mardarija Kornečanina
(Uskokovića) u manastiru Vovedenija presvete
Bogorodice u Mainama 28. rujna 1640. godine 18

POKUŠAJ SKLAPANJA UNIJE IZMEĐU PEĆKE
PATRIJARŠIJE I KATOLIČKE CRKVE 21
Pokušaj sklapanje unije pećkog patrijarha između
1641. i 1645. godine 21
Novi pokušaji sklapanja unije od strane Pećke
patrijaršije 24
Prvi unionistički sabor Pećke patrijaršije u manastiru
Morači 1. veljače 1648. godine 25

Pavle Demski odugovlači s unijom i sabor u Budimlju 27
Drugi unionistički sabor Pećke patrijaršije u manastiru
Morači 1. prosinca 1654. godine i strašna smrt
mitropolita Pajsija Kolašinovića 29
Inicijativa za sklapanje unije se nastavlja.....30
Gašenje inicijative oko sklapanja crkvene unije 32

POVIJEST GRKOKATOLIČKE CRKVE
U BOSNI I HERCEGOVINI.....33
Hercegovački mitropolit Visarion i manastir Trebinje
(Tvrdoš).....34
Crkvenosjediniteljski pokret u Hercegovini i vjerski
prelazi u 17. stoljeću.....36
Zahumski mitropolit Vasilije Jovanović i inicijativa
za sklapanje crkvene unije 38
Pismo zahumskog mitroplita Vasilija Jovanovića
(sv. Vasilija Ostroškog) papi Klementu X. 40
Zahumski mitropolit Avakum i manastir Zavala
– suradnja s Rimom 1672. 43
Manastir Žitomislić suradnja s Rimom 1658. 44
Veze Tvrdoša i grkokatoličkog vladike Petronija
Ljubibratića u Pakracu.....46
Uspostava redovite crkvene hijerarhije u BiH i osnivanje
grkokatoličkih župa na bosanskom teritoriju.....46

B O S N I E N
H E R Z E G O V I N A
M O N T E N E G R O
SARAJEVO
Mostar
Dol. Tuzla
Bjelina
Brčka
Travnik
Zenica
Busovača
Fojnica
Visoko
Stolac
Trebinje
Ragusa
Ragusa vecchia
Cattaro
Cetinje
Podgorica
Nikšić
Bocche di Cattaro
I. Meleda
I. Lagosta
I. Calamotta
Can. di Meleda
Can. della Narenta
Sabbioncello
Sarajevo
Loznica
Podgora
Srebrenica
Višegrad
Foča
Gorazda
Rogatica
Sokolac
Kladanj
Vlasenica
Zvornik
Sabac
Mitrovic
Jajce
Prozor
Livno
Duvno
Imotski
Metkovich
Opuzen
Gravosa
Ragusa
Castelnuovo
Castelnovo
Risano
Budua
Antivari
Dulcigno
Spizza
Podgoritza
Kolasin
Bjelopavlići
Piperski
Moračka
Banjani
Duga
Drobnjaci
Nevesinje
Gacko
Bilek
Trebinje
Ljubinje
Stolac
Metkovich
Opuzen
Gravosa
Ragusa
Castelnuovo
Castelnovo
Risano
Budua
Antivari
Dulcigno
Spizza
Podgoritza
Kolasin
Bjelopavlići
Piperski
Moračka
Banjani
Duga
Drobnjaci
Nevesinje
Gacko
Bilek
Trebinje
Ljubinje
Stolac